

Chopin

Andere leverbare titels van Adam Zamoyski bij Balans:

1812. Napoleons fatale veldtocht naar Moskou

De ondergang van Napoleon en het Congres van Wenen

De slag om Warschau. Lenins mislukte aanval op Europa

Adam Zamoyski

Chopin

DE BIOGRAFIE

Uitgeverij Balans

Deze publicatie kwam tot stand met steun van het Book Institute –
The ©POLAND Translation Program

Oorspronkelijke titel *Chopin. Prince of the Romantics*
Uitgegeven door HarperCollins Publishers
Copyright © 2009 Adam Zamoyski
Copyright Nederlandse vertaling © 2009 Anke ten Doeschate &
René van Veen / Uitgeverij Balans, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Nico Richter
Omslagillustraties © Bridgeman Art Library. Lionello Balestrieri –
Chopin componeert zijn preludes en brief van Chopin aan Canut (1839)
over de verkoop van een piano.
Foto auteur Emma Zamoyski
Boekverzorging CeevanWee, Amsterdam
Druk Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 600 3217 2

NUR 661

www.uitgeverijbalans.nl
www.adamzamoyski.com

Mixed Sources
Productgroep uit goed beheerde bossen
en andere gecontroleerde bronnen.
www.fsc.org Cert no. CUS-COC-803902
© 1996 Forest Stewardship Council

Uitgeverij Balans stelt alles in het werk om op milieuvriendelijke en duurzame wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Inhoud

Voorwoord	7
Hoofdstuk 1: Een strak gehouden wonderkind	9
Hoofdstuk 2: Een zorgeloze schooltijd	24
Hoofdstuk 3: Het muzikale genie	34
Hoofdstuk 4: De hartstochten van een jongeling	49
Hoofdstuk 5: Wenen	67
Hoofdstuk 6: Romantisch Parijs	84
Hoofdstuk 7: Pianist à la mode	101
Hoofdstuk 8: Tweede liefde	117
Hoofdstuk 9: Kunst en politiek	135
Hoofdstuk 10: Liefde boven alles	158
Hoofdstuk 11: Een leven samen	181
Hoofdstuk 12: De Chopin-cultus	203
Hoofdstuk 13: Het einde van de verhouding	221
Hoofdstuk 14: Flinke heibel	245
Hoofdstuk 15: Londen en Schotland	261
Hoofdstuk 16: De afgunst van het hiernamaals	282
Bijlage A: Chronologische lijst van werken	297
Bijlage B: De 'correspondentie' tussen Chopin en Delfina Potocka	305

Noten	312
Bronnen	332
Lijst van illustraties	340
Tracklist cd	342
Personenregister	345

Voorwoord

Mijn oorspronkelijke, in 1979 gepubliceerde biografie van Chopin is al zo'n twintig jaar niet meer leverbaar. Omdat in de tussentijd geen andere steekhoudende biografie is verschenen, heb ik besloten tot een geactualiseerde editie waarin ik nieuw aan het licht gekomen materiaal heb verwerkt evenals de vele uitstekende studies naar deelaspecten van Chopins leven die sindsdien verschenen zijn.

Naar mijn mening diende een aantal van die aspecten nader uitgewerkt te worden. Ik vond dat ik meer aandacht moest schenken aan de gezondheidstoestand van de componist, die recent het onderwerp is geweest van wetenschappelijke studie. Ook wilde ik hem de plaats geven die hem toekomt binnen het intellectuele en geestelijke leven van die tijd, waarover ik in de tussenliggende periode veel opgestoken heb. Al doende ontdekte ik dat ik de originele tekst grondig aan het bewerken was. Hoewel ik mijn oorspronkelijke benadering niet heb laten varen en de opbouw geen grondige verandering heeft ondergaan, is het denk ik in veel opzichten een ander boek geworden. Daarom heb ik het een nieuwe titel meegegeven.

Adam Zamoyski
Londen 2008

HOOFDSTUK 1

Een strak gehouden wonderkind

Op 30 oktober 1849 verzamelde zich een grote menigte bij de Église de la Madeleine in Parijs en raakten de omliggende straten verstopt door honderden rijtuigen, wat een stremming tot gevolg had die zich uitstrekte tot aan Place de la Concorde. Over de voorgevel van de enorme tempelachtige kerk hingen kleden van zwart fluweel waarop in zilverdraad de initialen F.C. waren geborduurd. Alleen met een uitnodiging mocht men naar binnen. De monumentale trappen werden bevolkt door degenen die het niet gelukt was er een te bemachtigen.

‘Op het middaguur verschenen bij de ingang van de tempel de naar-geestige lakeien des doods, die de kist van de grote kunstenaar droegen. Op dat moment barstte vanuit de uithoeken van het koor een treurmars los, alle bewonderaars van Chopin welbekend. Een doodshuivering door de menigte,’ wist de Franse dichter Théophile Gautier zich te herinneren. ‘Wat mij aanging, ik verbeeldde mij dat de zon verbleekte en dat de vergulde gewelven een kwaadaardige groene tint aannamen [...]’.¹

Het *Requiem* van Mozart werd uitgevoerd, met zang van de legendarische mezzosopraan Pauline Garcia-Viardot en de beroemde bas Luigi Lablache, die begeleid werden door het orkest en koor van het conservatorium van Parijs, het beste van Europa, met hun oprichter François Antoine Habeneck als dirigent. Tijdens de offerande speelde de organist van de Église de la Madeleine twee van Chopins preludes.

Na de dienst werd de kist van de kerk naar de begraafplaats Père-Lachaise gedragen. Vooraan de rouwstoet liep prins Adam Czartoryski,

die alom gold als de ongekroonde koning van Polen, en tot de dragers van de kist behoorden Giacomo Meyerbeer, de beroemdste operacomponist van die tijd, en de schilder Eugène Delacroix. Achter de kist liepen tientallen musici en kunstenaars, en duizenden vrienden en bewonderaars van de dode. Zelfs de dames van de hoogste stand gingen te voet en werden gevolgd door een lange stoet van met hun familiewapens beschilderde rijtuigen. Op de begraafplaats liet men de kist zonder een woord van een geestelijke in het graf zakken, waarna de rouwenden in stilte uiteengingen.²

Niet eerder had een musicus zo'n schitterende begrafenis gekregen en weinig musici ooit waren dusdanig betreurd. Een jaar later werd een monument op het graf geplaatst. Al snel – en dat tot op de dag van vandaag – werd dit niet alleen een bedevaartsoord, maar ook het adres voor brieven en boodschappen. Een deel daarvan put zich vooral uit in bewondering en dankbaarheid, maar de meeste bevatten persoonlijke mededelingen, vaak hartstochtelijk of soms zelfs pathetisch van aard, waaruit overduidelijk een obsessieve liefde spreekt.

Chopin werd niet alleen aanbeden om zijn muziek maar ook om zijn persoon; en niet slechts aanbeden maar ook wanhopig begeerd en geconfisqueerd. Musici, musicologen, kunstenaars, biografen, filmmakers en zelfs politici eigenden zich deze zeer gesloten en bedeesde man toe. Naar hun idee begrepen ze hem volkomen en kenden ze hem door en door, waarbij ze het beeld van hem schiepen dat hen van pas kwam. Musici hebben zijn muziek hun eigen, vaak zeer subjectieve interpretaties van zijn muziek opgelegd; musicologen herschreven het; kunstenaars hebben hem geschilderd zoals zij hem graag zagen; biografen voegden zelfverzonnen dramatiek aan zijn leven toe, filmmakers lieten bloed op de toetsen druppelen en politici probeerden hem te claimen voor de Franse zaak, de Poolse, de Slavische en zelfs voor die van de Pools-Joodse gemeenschap.

Chopin was van nature gereserveerd en in privé zaken zeer op zijn hoede. Hij was te lui om een dagboek bij te houden en had een te lage dunk van zichzelf om zijn memoires te schrijven. Hij liet geen vrouw of zoon achter die de regie hadden kunnen houden over zijn nagedachtenis. Daardoor lag voor zijn kennissen het terrein braak om naar eigen

believen een beeld van hem te scheppen, wat in dergelijke gevallen meestal gebeurt. Het merendeel van Chopins papieren is verloren gegaan tijdens de twee wereldoorlogen, door een opstand en een persoonlijke wraakneming. Om de gaten op te vullen verlieten biografen zich op speculaties en fantasie, waarbij elke nieuwe generatie de eigen esthetica en wensdromen naar voren bracht. Pas vrij recent is men historisch-wetenschappelijk te werk gegaan, waardoor de afkomst van de componist nu geheel is vastgesteld.

Hij komt voort uit een familie van arme boeren, Chapin geheten, die aan het einde van de zeventiende eeuw vanuit het dorp Saint-Crépin in de Franse Dauphiné verhuisde naar het welvarender hertogdom Lotharingen. Halverwege de achttiende eeuw waren zij werkzaam als wijnbouwers en wagenmakers in het in de Vogezen gelegen dorp Marainville-sur-Madon waar zij onder de naam Chopin bekendstonden. Het hertogdom Lotharingen werd destijds geregeerd door koning Stanisław Leszczyński, de schoonvader van Lodewijk xv, die het in 1737 als goedmakertje had gekregen nadat hij afstand had moeten doen van de Poolse troon. Velen van zijn Poolse getrouwen en hovelingen hielden er eveneens domicilie. In 1771 werd in Marainville Nicolas Chopin, de vader van de componist, geboren als zoon van de plaatselijke curator (hoewel hardnekkig het gerucht de ronde deed – naar verluidt ondersteund door Nicolas zelf toen hij ouder was – dat hij verwekt was door de plaatselijke kasteelheer, een hoveling van Stanisław Leszczyński, de Poolse koning die hertog van Lotharingen was).

In 1780 werd het kasteel van Marainville gekocht door de Poolse edelman Michał Jan Pac. Het werd beheerd door Adam Weydlich, eveneens een Pool, die getrouwd was met een Parisienne uit de middenklasse. Zij heeft, naar het schijnt, de jonge Nicolas Chopin lezen en schrijven geleerd, en wellicht ook fluitspelen. Toen het gezin Weydlich na de dood van Pac en de verkoop van het landgoed in 1787 terugkeerde naar Polen namen zij de zestienjarige Nicolas mee. In Warschau werd hij ondergebracht in het huishouden van Weydlichs broer Franciszek, die Duits en Latijn doceerde aan de militaire academie. Nicolas voorzag in zijn onderhoud door een paar jaar als boekhouder in de tabaksfabriek van Warschau te werken en, na sluiting daarvan in 1789, in functie van

onderwijzer van de kinderen van Weydlich. Hij was eerlijk en betrouwbaar, en moet zowel een goede opleiding als de juiste beschermheren hebben gehad, aangezien hij vervolgens de onderwijzer werd van de zoon van de burgemeester van Warschau, Jan Dekert, en in 1792 de kinderen van het gezin Dzięwanowski onder zijn hoede kreeg op hun familielandgoed Szafarnia.

Twee jaar daarvoor had zich de gelegenheid voorgedaan tot een bezoek aan zijn familie in Marainville, omdat iemand daarheen diende te reizen in verband met de nalatenschap van Pac, maar Nicolas Chopin greep deze kans niet. Het lijkt erop dat hij zelfs nooit enige poging heeft ondernomen weer met hen in contact te komen. Waarschijnlijk zag hij ook van de reis af omdat hij het risico liep het revolutionaire Frankrijk niet meer te kunnen verlaten of zelfs het leger in te moeten. Hij kreeg niettemin met de oorlog te maken toen het Russische leger in 1792 Polen binnenviel. Na een korte veldtocht verloor het land een groot deel van zijn grondgebied aan Rusland en een kleiner deel aan Pruisen, en werd het bezet door Russische troepen. In 1794 brak een volksopstand uit die tot doel had het land te bevrijden van de Russische overheersers. Nicolas Chopin sloot zich aan bij het burgerleger van Warschau en raakte gewond bij de Russische aanval op de stad.³

Later in hetzelfde jaar, of aan het begin van het jaar erop, vertrok hij naar het landgoed Kiernożia om de functie aan te nemen van vaderfiguur en onderwijzer voor de juist wees geworden kinderen van Maciej Łączyński (van wie Maria na haar huwelijk met Anastazy Walewski beroemd zou worden als *maitresse* van Napoleon). Nicolas bleef daar tot 1802 toen hij een vergelijkbare betrekking kreeg in het huishouden van graaf Skarbek op het landgoed Żelazowa Wola, waar hij de vier kinderen van de graaf onder zijn hoede kreeg. In 1806 trouwde hij op 35-jarige leeftijd met Tekla Justyna Krzyżanowska, de naar verluidt mooie en zachtaardige 24-jarige dochter van een verarmde edelman die bij Skarbek als beheerder van het landgoed in dienst was geweest.

Het jaar daarop kregen de Chopins een dochter, Ludwika genoemd, en verhuisden ze naar een van de bijgebouwen van het landhuis, een groot gebouw met rieten dak en zonder verdiepingen, waar zij een aantal kamers bewoonden. In een van deze witgepleisterde kamers met le-

men vloer werd in 1810 hun zoon geboren. Met de doopnamen Fryderyk Franciszek werd hij vernoemd naar zijn peetoom, de jonge graaf Fryderyk Skarbek, en naar François Chopin, de vader van Nicolas. Volgens het doopregister in de parochiekerk van Brochów, nabij Żelazowa Wola, was het kind geboren op 22 februari, maar de familie Chopin en de componist zelf hielden altijd 1 maart als geboortedag aan. Wat bijdroeg aan de verwarring was het feit dat hij in zijn jeugdjaren in de pers en bij publieke optredens consequent als een jaar ouder werd aangemerkt dan hij was, waardoor sommige vrienden van mening waren dat hij in 1809 was geboren. Het kerkregister is echter geen geboorteregister. De daar vermelde datum moet door Nicolas Chopin of zijn vrouw zijn genoemd. Een doorslaggevend bewijs voor een van de data ontbreekt, en we mogen blij zijn dat in elk geval vaststaat dat hij in 1810 geboren is.⁴

Slechts zes maanden na de geboorte van hun zoon verhuisden de Chopins naar Warschau. Volgend op de overwinning van Napoleon in de Slag bij Jena in 1806 waren de stad en de omliggende regio bevrijd van de Pruisische overheersers, en in 1807 kreeg het gebied onder de naam Hertogdom Warschau een nieuwe status. In politiek opzicht was het een vazalstaat van Frankrijk. Het hertogdom werd op Franse leest geschoeid en Frans kunnen spreken was er eerder noodzaak dan luxe, wat in het voordeel van Nicolas Chopin was. Hij kreeg een betrekking als leraar Frans aan het lyceum (*Liceum*) van Warschau, waar hij in oktober 1810 begon, en later eenzelfde baan aan een militaire school.

Warschau was een metropool met een vreemde opbouw als gevolg van het veelbewogen verleden. Er was een ommuurde middeleeuwse stad, waarin de huizen zich verdrongen tegen de wallen met zicht op de Wisła en het toen al jammerlijk vervallen koninklijk paleis. Ten zuiden hiervan strekten zich een paar bevallige achttiende-eeuwse straten uit, en daarachter bevond zich een merkwaardige ruim opgezette stad bestaande uit paleizen en villa's, vele omgeven door grote lappen grond, met daartussen eenvoudiger woningen en houten bouwvallen. Een reiziger vergeleek de stad ooit met een salon vol meubilair, waaronder enkele zeer bijzondere stukken, die nooit fatsoenlijk was ingericht. Veel paleizen waren inmiddels openbare gebouwen geworden. Andere waren in appartementen opgedeeld.

Het lyceum was gevestigd in een overbodig geworden paleis dat gebouwd was door de Saksische koningen van Polen. Het imposante, witgepleisterde achttiende-eeuwse gebouw omarmde drie zijden van een plein. De school zelf bood geen huisvesting aan leerlingen uit de provincie. Als leraren bereid waren kostgangers te nemen, mochten zij hun intrek nemen in een appartement in een van de vleugels van het gebouw. De spaarzame Nicolas Chopin greep deze kans op meer inkomsten aan en verhuisde met zijn gezin naar het Saksische paleis. Hij nam zes jongens in huis. Ze werden verdeeld over twee slaapkamers en aten steeds met het gezin mee.

Nicolas vereenzelvigde zich geheel met zijn nieuwe vaderland en zag zichzelf als Pool. Daarin was hij niet de enige. De meeste van zijn collega's aan het lyceum, rector Samuel Bogumil Linde inclusief, waren van buitenlandse afkomst. Zij droegen namen als Kolberg, Ciampi en Vogel, maar hielden er geestdriftig Poolse opvattingen op na. Nicolas Chopin stond erop zelf Pools te spreken en liet niet toe dat in zijn huis een andere taal werd gebezigd, maar hij beheerste het slecht en greep in zijn brieven steeds terug op het Frans.

Hij was een kundig leraar maar een saaie en gestrenge man. Een van zijn leerlingen omschreef hem als 'een tamelijk vormelijke, ernstige man met een zekere elegantie'.⁵ Hij was niet godsdienstig, voelde geen eerbied voor de monarchie of aristocratie, maar was ook geen revolutionair. Hij was ervan overtuigd dat hij de zittende macht en de door de maatschappij gestelde grenzen diende te aanvaarden. Hij had een weinig verheven houding tegenover muziek en kunst en was niet snel onder de indruk van iets. Hij speelde af en toe op de fluit totdat zijn jonge zoon die kapotmaakte, en deed later pogingen viool te spelen, maar in hem is zeker geen kunstzinnig persoon verloren gegaan.

De enige artistieke invloed in het huishouden kwam van Justyna. Zij kon goed pianospelen en heel behoorlijk zingen. In tegenstelling tot haar echtgenoot was zij erg godsdienstig. Ze was vriendelijk en rustig. Hoewel haar rol binnen het gezin zich beperkte tot het huishouden en de kinderen, onderscheidde zij zich door haar statige houding en goede omgangsvormen. Voor haar zoon was zij een troostrijk tegenwicht tegen zijn strenge, strikte en pedante vader. Ludwika, de oudste dochter,

was intelligent en had talent. Al van jongs af aan speelde ook zij goed piano. De een paar jaar na Fryderyk geboren Izabela was een levendig meisje zonder intellectuele of kunstzinnige ambities, maar Emilia, de jongste van het nest, was buitengewoon getalenteerd. Op achtjarige leeftijd schreef zij al poëzie.

De kleine Chopin had een zwakke gezondheid, maar was niet het doodzieke kind waarvoor hij vaak is gehouden. Hij was tener, had een smalle borst, leed aan ondergewicht en was vatbaar voor alle mogelijke kinderziekten. Er dreigden altijd ziekten als de pokken en het was onmogelijk de aanraking met de alom aanwezige tuberculose te vermijden. Eén van zijn zusjes, ten minste één leraar, een aantal kostgangers van zijn vader en uiteindelijk ook zijn vader zelf bezweken aan deze aandoening. Wilde hij oud worden, dan waren regelmaat en gezonde leefomstandigheden noodzakelijk. Het geregelde huishouden van de Chopins voldeed aan deze voorwaarden.

In 1817 verhuisde het lyceum naar een minder imposant maar beter gebouw: het Kazimierzowski-paleis, een vaak herbouwde, voormalig koninklijke residentie uit de zeventiende eeuw. Dit grote gebouw had een zuilenportiek en twee losse vleugels. De Chopins trokken in een appartement in een van de vleugels en namen dit keer tien kostgangers in huis. Het paleis had een aangename ligging in een voormalige botanische tuin, die afliep naar de oever van de Wisła, die achter het hoofgebouw stroomde. De kinderen Chopin maakten, samen met de kinderen van andere leraren en de kostgangers, deze tuin tot hun territorium.

Aan de sterk uiteenlopende verhalen die opgedist zijn ter illustratie van Chopins buitengewone gevoeligheid als kind – dat hij in tranen uitbarstte als iemand slecht pianospeelde of dat hij dan juist urenlang in ademloze vervoering onder het instrument bleef zitten – hoeft geen aandacht geschonken te worden. Dit zijn dingen die iemand zich vijftig jaar later ‘herinnert’ en die geen betekenis hebben, zo ze al waar zijn. Er zijn immers weinig kleine kinderen die niet beginnen te brullen of geboeid blijven luisteren als in hun aanwezigheid een instrument wordt bespeeld. Dit geldt niet als bewijs voor kunstzinnige gevoelens op luiertijd. Evenmin moet geloof gehecht worden aan het na de dood van de componist verzonnen verhaal dat hij op een avond uit zijn ledikantje

kroop, zich optrok aan de pianokruk om al improviserend polonaises te spelen tot stomme verbazing van de andere gezinsleden, die wakker werden van zijn spel.

Chopin leerde pianospelen van zijn moeder toen hij vier jaar was. Op zijn zesde viel al op dat hij relatief moeilijke stukken kon spelen en dat hij eenvoudige melodische variaties op een paar noten of een motief kon maken. In 1816 begon hij pianolessen te nemen bij de zestigjarige Adalbert Żywny, een oude vriend van zijn vader. Żywny was vanuit zijn geboorteland Bohemen naar Polen geëmigreerd en speelde viool in het hoforkest van een aristocraat voordat hij in Warschau als muzikleraar aan de slag ging. Het was een grote man met een enorme paarse neus en zonder tanden. Hij droeg een vergeelde, ouderwetse asymmetrische pruik en een dikgewatteerde geklede jas van achttiende-eeuwse snit, die, evenals zijn das, vest en enorme Hongaarse laarzen, helemaal doortrokken waren van snuiftabak. Hij waste zich nooit en beperkte zich tot een poetsbeurt met wodka op warme zomerdagen. Zijn enige poging tot verfijning bestond uit een opmerkelijke verzameling vesten. Die had hij laten maken van een partij kniebroeken die hij op de kop had weten te tikken bij de veiling van de garderobe van koning Stanisław Augustus, kort na de recentste opdeling van Polen in 1795. Het is niet duidelijk of hij zo opzettelijk een band wilde leggen met het roemrijke Poolse verleden, maar ook Żywny was inmiddels Pools in hart en nieren, wat Nicolas Chopin zeer in hem waardeerde. De kleine Chopin was dol op hem, en hij werd een regelmatig bezoeker van het huishouden, at vaak met het gezin mee en bracht vele avonden bij de Chopins door.⁶

Żywny was een achttiende-eeuwse musicus, die Bach, Haydn en Mozart verafgoodde. De enige eigentijdse componisten die bij hem door de beugel konden, waren Hummel en Moscheles. Beethoven en Weber vond hij zonde van zijn tijd en hij had een uitgesproken hekel aan de nieuwe Italiaanse school van Spontini en Rossini. Zijn onderwijsmethode was zoals van hem te verwachten viel. 'Afgezien van zijn ruim bemeten snuifdoos, waarvan het deksel was opgesierd met een portret van Mozart of mogelijk Haydn, en zijn grote, rode, geruite zakdoek,' schreef een leerling, 'was Żywny altijd voorzien van een enorm vierkant potlood, dat hij beurtelings gebruikte voor het corrigeren van zetfouten in

de partituren en voor het uitdelen van tikken op het hoofd of de vingers van de minder ijverige leerlingen.⁷ In veel opzichten lijkt het onwaarschijnlijk dat juist hij de beginselen heeft geleerd aan een van de vernieuwendste componisten van de negentiende eeuw, maar eerder dankzij dan ondanks zijn beperkingen bleek hij voor hem de beste leraar.

Toen Żywny Chopin ging onderwijzen was de jongen waarschijnlijk al vertrouwd met de toetsen dan hij. ‘Het leren spelen ging je moeiteloos af. Het was eerder je geest dan je vingers die je moest inspannen,’ schreef Nicolas Chopin later aan zijn zoon, eraan toevoegend: ‘Waar anderen dagenlang aan het toetsenbord zaten, bracht jij nauwelijks een uurtje achter de piano door.’⁸ Toen hij met dit wonderkind geconfronteerd werd, was Żywny zo verstandig zich weinig met zijn spel te bemoeien. Omdat hij zelf geen pianist was, had hij Chopin weinig anders kunnen leren dan de gangbare vingerzettingen en de gebruikelijke handbewegingen. Gezien de natuurlijke behendigheid van de jongen liet hij dergelijke technische zaken rusten. In plaats daarvan liet hij zijn leerling kennismaken met de grote muziek en loodste hij hem door de klavierwerken van Bach, Haydn en Mozart en ook wat van Hummel. Ondertussen legde hij Chopin de theorie achter deze werken uit.

Het gevolg van deze ongewone opleiding was dat Chopin een eigen speltechniek ontwikkelde: hij sloeg de noten niet aan met de door het lesboek voorgeschreven vingers maar met die welke hij daarvoor het geschiktst achtte. Tegelijkertijd ontwikkelde hij een liefde voor en een begrip van de grote klassieke componisten die hij nooit meer zou kwijtraken. Later zou hij zich hiermee onderscheiden van het merendeel van zijn tijdgenoten.

Deze opleiding werd aangevuld met de muziek die Chopin in de huizen en salons van Warschau hoorde. Deels was die ontleend aan de toentertijd populaire Italiaanse opera's, maar voor het grootste deel was die Pools van aard. Binnen de Poolse pianomuziek overheerste de polonaise, een muziekvorm die gebaseerd was op het ritme van een langzame menuetachtige hofdans uit de zestiende eeuw. Veel componisten, onder wie Bach, Telemann en Mozart, waren bekend geweest met dit ritme, maar hadden het vooral gebruikt als tempo voor melodieën van

zichzelf. Aan het einde van de achttiende eeuw begonnen Poolse componisten polonaises van oorspronkelijker aard te schrijven. Op deze trend haakten ook prins Michał Kleofas Ogiński, een niet onverdienstelijk amateurcomponist, en de pianiste Marya Szymanowska in. Aan het begin van de negentiende eeuw had de polonaise een tweede leven gekregen als kort stuk voor de piano.

Het wekt dan ook geen verbazing dat de eerste door Chopin gecomponeerde werken deze vorm hadden. Op zevenjarige leeftijd componeerde hij al korte stukken, waarbij Żywny hem hielp met het uitschrijven ervan, omdat Chopin die vaardigheid nog niet machtig was. Hiervan zijn slechts enkele werken overgeleverd. Ze zijn weinig opmerkelijk, maar gezien zijn leeftijd toch indrukwekkende prestaties. In 1817 verscheen voor het eerst een compositie van Chopin in druk: in een privéuitgave van Cybulski, kanunnik van de Kerk van de Heilige Maria en een vriend van de Chopins. Het was getiteld 'Polonaise in g kleine terts, opgedragen aan Hare Excellentie gravin Victoria Skarbek, gecomponeerd door Frederick Chopin, een musicus van acht jaar oud'. Waarschijnlijk heeft zijn peetoom, graaf Fryderyk Skarbek, die zojuist teruggekeerd was van een studie in het buitenland en een onderwijsbetrekking had aangenomen aan de universiteit van Warschau, een financiële bijdrage aan de uitgave geleverd, wat een verklaring kan zijn voor de opdracht aan zijn zus. De graaf was ook verantwoordelijk voor het bericht dat in januari 1818 verscheen in de *Pamiętnik Warszawski* ('Warschause verslagen') waarin de jonge componist werd uitgeroepen tot 'een onvervalst muzikaal genie'. 'Niet alleen speelt hij met groot gemak en een onovertroffen gevoel de moeilijkste pianocomposities,' schreef Skarbek, 'maar hij is ook de componist van verscheidene dansen en variaties, die keer op keer de verbazing van kenners wekken.'⁹

De vroegst bekende verwijzing naar Chopin buiten de familiekring wordt aangetroffen in het dagboek van een jongedame die een soiree had bezocht bij gravin Grabowska, waar 'de jonge Chopin pianospeelde, een kind van nog geen acht jaar dat volgens kenners de nieuwe Mozart is.'¹⁰ De met de familie Skarbek bevriende gravin Grabowska was de vrouw van een universiteitsbestuurder die later hoofd van de nationale onderwijscommissie werd. Deze was afkomstig uit behoudende, patri-

ottistische kringen die de situatie waarin Polen verkeerde pragmatisch benaderden.

Na de voor Napoleon rampzalig verlopen Russische veldtocht was Polen volledig onder bezetting van Russische troepen gekomen. De vastberaden tsaar Alexander wilde deze bezetting laten voortduren. Tijdens het Congres van Wenen wist hij zijn oplossing van het Poolse vraagstuk erdoor te drukken: de oprichting van het kleine maar liberale Koninkrijk Polen met de Russische tsaar als constitutionele monarch. Het was een wankel compromis en hoewel veel patriotten het als nauwelijks meer dan een gevangenschap beschouwden, wilde een groep aristocraten binnen deze beperkte autonomie zoveel mogelijk voor de Poolse zaak strijden.

De belangrijkste salon binnen deze kringen was die in het Blauwe Paleis, de Warschause residentie van graaf Stanisław Zamoyski. Ook zijn zwager prins Adam Czartoryski woonde daar. Hij was een sleutelfiguur in het Poolse maatschappelijke en politieke leven door zijn hechte vriendschap met tsaar Alexander, doordat hij zich had weten te onderscheiden in diplomatieke dienst en door zijn positie als hoofd van de aantoonbaar vermogendste en invloedrijkste familie in het koninkrijk. Onder de bezoekers van het Blauwe Paleis bevonden zich zowel eerbiedwaardige figuren uit het verleden als de jongste leden van de Poolse aristocratie. Gravin Zamoyska en haar zus, prinses Marya van Württemberg, organiseerden *thés dansants* en ander vermaak voor kinderen tussen acht en twaalf jaar met als oogmerk hun goede manieren en vaderlandsliefde bij te brengen. Waarschijnlijk was Chopin een van hen.¹¹

De gravin had ook de liefdadigheidsvereniging van Warschau opgericht. Al snel zag ze welke waarde Chopin kon hebben bij inzamelingsacties. De dichter Julian Niemcewicz, nestor van de Poolse literatuur en trouw bezoeker van de salon in het Blauwe Paleis, beschrijft in een van zijn eenakters een vergadering van de liefdadigheidsvereniging:

De gravin:	U ziet hoe weinig geld we hebben ingezameld; al onze moeite is voor niets geweest. We smeken alles en iedereen, maar niemand luistert naar ons, of
------------	--

beter gezegd, naar de armen. We kunnen niets anders doen dan doorgaan met onze gebruikelijke methoden, maar wel met wat aanpassingen. Ik vlei mij met de gedachte dat monsieur Łubieński en ik de perfecte manier gevonden hebben. Dinsdag over een week vindt er een concert plaats waar de kleine Chopin zal spelen. Als we op de aanplakbiljetten zetten dat Chopin nog maar drie jaar is, wil iedereen dit wonderkind zien optreden. Beeld u eens in hoeveel bezoekers komen en hoeveel geld we zullen inzamelen!

Allen: Bravo! Bravo! Een prachtig idee, geweldig! Laten we op de aanplakbiljetten zetten dat hij nog maar drie jaar is.

Prinses Sapieha: Ik denk dat de opschudding nog groter zal zijn als we op de biljetten vermelden dat hij door zijn kinderjuffrouw naar binnen gedragen wordt.

Allen: Bravo! Bravo! Wat een voortreffelijk idee, prinses!¹²

Waarschijnlijk vond het eerste van deze concerten plaats op 24 februari 1818. Wat er ook op de aanplakbiljetten mag hebben gestaan, in het persverslag werd Chopin voorgesteld als negen jaar waarmee hij een jaar extra kreeg toebedeeld. Het concert werd gegeven in de balzaal van een openbaar gebouw dat vaker voor zulke gelegenheden gebruikt werd: het voormalige Radziwiłł-paleis. Chopin speelde een concert van de Tsjechische componist Adalbert Gyrowetz. Het was waarschijnlijk de eerste keer dat hij een werk van een dergelijke lengte uitvoerde, maar het was zeer zeker de eerste keer dat hij voor zo'n groot publiek speelde.

Na deze gebeurtenis verspreidde Chopins faam zich snel door de hoofdstad. Niet lang daarna stopte er een rijtuig voor het appartement van de Chopins om de achtjarige jongen naar het Belvedere-paleis te brengen: de residentie van groothertog Constantijn, de broer van tsaar Alexander en opperbevelhebber van het Poolse leger. Constantijn was

een tiran, die zijn tijd doorbracht met het genadeloos drillen van zijn soldaten, waarbij hij hen vaak dwong tot daden die hun of hun paarden het leven kostten. Hij belichaamde de buitensporig gewelddadige Russische overheersing van Polen en werd alom beschimpt.

Nicolas Chopin was niet de persoon om de vooruitzichten van zijn zoon te laten bederven door zulke gevoeligheden. Het was een eer dat de jongen werd gevraagd in het Belvedere te spelen. Het werd een groot succes, want Chopin bleek in staat met zijn spel de beruchte woedeaanvallen van de groothertog tot bedaren te brengen. Hij voerde een zelfgecomponeerde militaire mars voor hem uit. Naar verluidt was de groothertog zo met het stuk ingenomen dat hij het liet bewerken voor een volledige militaire kapel, die het speelde bij parades. Nog opmerkelijker was dat men Chopin eigenlijk niet had laten ophalen om de groothertog en zijn vrouw te vermaken, maar om te spelen met zijn zo geliefde natuurlijke zoon en met Alexandrine de Moriollles, de dochter van diens onderwijzer.¹³

Chopin had een merkwaardige jeugd: vanuit een beschermend, hecht gezin uit de middenklasse werd hij gevraagd om in enkele van de elegantste salons van Europa op te treden voor de belangrijkste personen van het land, waarbij hij verwend werd door hun vrouwen en op gelijke voet stond met hun kinderen. Doordat hij op zo'n jonge leeftijd met dergelijke kringen in aanraking kwam, verwierf hij snel verfijnde manieren en het vermogen zich zelfs in het allerhoogste gezelschap op zijn gemak te voelen. Hij leerde met iedereen om te gaan, was prettig gezelschap en een beetje vroegwijs, maar niet ijdel, wat alom bevestigd wordt. In een geloofwaardige anekdote over een van zijn eerste optredens in het openbaar vraagt zijn moeder hem na thuiskomst wat het publiek het meeste bevallen was, waarop hij naar verluidt antwoordde: 'Mijn nieuwe Engelse boord.' Waar of niet, feit is dat hij tot aan zijn dood terughoudend en bescheiden bleef met betrekking tot zijn muziek. Grotendeels kwam dit door zijn vader, die vastbesloten was de muziek hem niet naar het hoofd te laten stijgen. Hij drong voortdurend erop aan dat zijn zoon het hem gegeven talent slechts als prettige bijkomstigheid zou beschouwen en niet als het belangrijkste in zijn leven. Dit spreekt in het voordeel van Nicolas Chopin, vooral gezien de niets-

ontziende wijze waarop toentertijd de meeste wonderkinderen door hun ouders werden uitgebuit.

Nicolas Chopin was een man van de achttiende eeuw. In zijn ogen was het beroep van musicus nauwelijks fatsoenlijker dan dat van toneelspeler. Nu hij zelf de maatschappelijke ladder beklommen had, wilde hij niets liever dan dat zijn zoon het nog verder zou brengen. Zelfs nadat hij diens buitengewone talent wel had moeten erkennen, stond hij niet toe dat de jonge Chopin dat op een in zijn ogen maatschappelijk onacceptabele wijze te gelde zou maken.

Hij pronkte met zijn zoon zodra dit zijn vooruitzichten ten goede kon komen. In 1818 bracht keizerin Maria Fjodorovna, de moeder van tsaar Alexander en groothertog Constantijn, een bezoek aan Warschau waarbij zij instemde met het gebruikelijke rondje langs instituten en scholen. Toen zij het lyceum en zijn klas met een bezoek vereerde, voerde de achtjarige Chopin twee polonaises voor haar uit. Toen eind 1819 de fameuze zangeres Angelica Catalani voor enkele concerten een bezoek aan Warschau bracht, moest de jongen wederom opdraven. Catalani was zo van hem onder de indruk dat zij hem een gouden horloge met inscriptie schonk. Hij trad ook regelmatig op tijdens de concerten van de liefdadigheidsvereniging, en speelde vaak op de soirees van de aristocratie. Hij mocht spelen op charitatieve gelegenheden, waar hij optrad met amateurmusici uit de aristocratie of kinderen die poëzie declameerden, maar er was geen sprake van dat hij voor geld zou spelen of zou deelnemen aan een commercieel concert, want dat zou hem gebrandmerkt hebben als een musicus om den brode.

Het is onmogelijk uit te maken hoe Chopin zichzelf zag toen hij acht jaar oud was, maar één ding staat vast: hij wist al dat muziek dé uitdruktingsvorm voor hem was. Elk jaar kreeg Nicolas Chopin op zijn naamdag in december van zijn zoon een handgeschilderde wens. Het in 1818 aangeboden vers begint met de woorden: 'Allerliefste vader; het is voor mij makkelijker mijn gevoelens in muziek uit te drukken ...'¹⁴

Inmiddels had hij ook muzieknotatie geleerd, wat afgeleid kan worden uit de prachtig uitgeschreven polonaise die hij opdroeg aan, en uitvoerde voor Żywny ter gelegenheid van diens verjaardag in 1821. Dit is een van de weinige overgebleven composities uit die tijd. Het meren-

deel van de stukken die hij toen schreef, bewaarde hij op losse vellen tussen zijn papieren, die later in hun geheel vernietigd werden door Russische troepen, of noteerde hij in albums, waarvan de meeste naderhand een vergelijkbaar lot beschoren waren. Te oordelen naar de enkele stukken die bewaard zijn gebleven, waren het knappe maar geen bijzondere prestaties.

Ongeveer tezelfdertijd werd duidelijk dat Żywny niets meer Chopin kon bijbrengen en dat zijn taak erop zat. Hij bleef een goede vriend van de familie en nam vaak zijn viool mee om duetten te spelen met zijn leerling, maar gaf hem geen les meer.

Żywny kreeg geen opvolger. Chopin studeerde voornamelijk op eigen houtje, maar kreeg nog wel enige begeleiding. De in Bohemen geboren Wilhelm Vaclav Würfel, die aan het conservatorium piano en orgel doceerde en toen hij in Wenen werkte de bewondering van Beethoven had gewekt, was bevriend met de familie Chopin en begeleidde de jongen op vriendschappelijke basis.

Nog iemand die bijdroeg aan de muzikale opleiding van Chopin was Józef Elsner, die afkomstig was uit Silezië en zich zo'n dertig jaar eerder in Warschau gevestigd had. Hij was een productieve componist van opera's, missen, oratoria, symfonieën en kamermuziek. De onlangs weer opgeleefde belangstelling voor zijn werk doet zijn reputatie van boeiend en originele musicus eer aan. Hij was ook een uitstekend leraar en stond aan het hoofd van het kort daarvoor opgerichte conservatorium van Warschau.

Hij wilde Chopin graag aan zijn instituut verbinden, gaf hem enkele lessen in muziektheorie en schonk hem een boek over harmonieleer. Vooralsnog had Nicolas Chopin het echter voor het zeggen als het op de toekomst van de jongen aankwam. De eerstkomende vier jaar zou hij nog geen officiële muziekopleiding krijgen.

HOOFDSTUK 2

Een zorgeloze schooltijd

De bespreking van een liefdadigheidsconcert in februari 1823 waaraan Chopin had deelgenomen, besloot met de volgende observatie:

Het recentste nummer van het muzieknieuwsblad van Leipzig maakt in een artikel uit Wenen melding van een even jonge amateur-musicus, List [sic] geheten, die iedereen verbaasde met de precisie, zelfverzekerdheid en krachtige toon waarmee hij een concert van Hummel uitvoerde. Na deze muziekavond benijden wij Wenen zijn List in het geheel niet, aangezien onze hoofdstad in de persoon van de jongeheer Chopin beschikt over iemand die even goed, zo niet beter is ...¹

Chopin zelf zal weinig jaloers zijn geweest op het Weense wonderkind, want de één jaar jongere Liszt werd tot een uitputtende carrière als uitvoerend musicus gedwongen terwijl Chopin van een normale jeugd kon genieten. Later dat jaar trok hij voor de eerste keer het schooluniform van het Warschause lyceum aan met de semi-militaire blauwe geklede jas met een enkele rij knopen en hoge, witgestreepte kraag, en ging hij als normale schooljongen aan de slag in de vierde klas.

Hoewel in het geheel niet stevig gebouwd, was hij ziekelijk noch beedse. Hij behoorde tot de populairste jongens van de klas. Ongeunsteld en ongedwongen als hij zich gedroeg, hoefde ‘kleine Frycek’ geen enkele moeite te doen om vrienden te maken. Hij sloot vriendschap met jongens als Jan Białobłocki en Tytus Woyciechowksi, die respectie-